

Ávjovárri – eatnamat, johtimat ja ođđa hálddahaslaš rájít

MIKKEL NILS SARA

Sámi allaskuvla

Ávjovárri lea várenamma. Namman lea viidábut dovddus boares čálalaš gálduid bokte, nugo vearrogeassilisttuid ja diggeprotokollaid bokte. Lea maid čilgejuvvon leamaš bivdosiidan, sullasažžan go ledje nuortalaččaid siiddat. Dán čállošis leat eará čálalaš gáldut váldon atnui ovdanbuktit Ávjovári johttisámi duovddan. Guovddázis dás leat rádjekommiseara Schnitlera 1740-jagiid sámi vihtanat ja sin čilgehusat. Ávjovárri dadistaga jávká hálddahaslaš ovttaðahkan ja dan sadjái bohtet ođđa hálddahas- ja eananjuogut. Bistevaččat áiggiid čađa dattege leat johtáladdan- ja siiddastallanminstarat boazoealuiguin, maid sámi vihtanat leat čilgen. Dáid vihtaniid čilgehusat doibmet veahkkin buorebut oaidnit dáid bistevaš minstariid, nugo boazoealu ja das maiddáivivdu vuhtiiváldamušaid, ja buktit ovdan johttisámi siskkáldas geahčastagaid eatnamiid bagadallamii.

Fáddásáni: Ávjovárri, márkan, siiddastallan, eatnamat, bivdu.

1. Álggahus

Ávjovárri lea oahpis muhtumiidda eanamin, soapmásiidda duottarvárrin Šuoššjávrrin ja Máze gaskkas ja soapmásiidda vuopmevárážin Iešjoga lulábealde. Earáide fas veadjá oahpis namman historjágirjjiid bokte, ja dalle nu gohčoduvvon dološ bivdosiidan. Girjjiid bokte dáidá oahppáseamos bivdosiidan. Das sáhtá jearrat, manne nu lea šaddan? Historjágirjjiid mitalus dáid guovlluid siiddaid birra lea mealgat muđui huksejuvvon nuortalet guovlluid etnográfalaš ja historjjálaš bargguid ala. Dáiguin mitalusaiguin nuortalet bivdosiiddaid birra leat geahččalan rekonstrueret oarjelet siiddaid «ekologalaš vuodđojurdaga» mielde (geahča ovdamearkka dihte Vorren 1978a ja 1989), ja das eanas seamma gova mielde go lea čállojuvvon 1900-jagiid nuortalaččaid ja eará nuortalet siidavuogádagaid birra (Tanner 1929; Tegengren 1952). Mitalus Sámi oarjelet guovlluid bivdosiiddaid birra lea vuodđuduvvon ovdal 1600-jagiid vátna dieđuide. Ávjovári guovlluin leat dát dieđut dakkárat mat vulget arkeologalaš bázahusain, nugo orrun- ja hávdesajiin. Leat unnán čálalaš gáldut, ja dat leat nugo vearrogeassilisttut. Muđui lea arvat mañit áiggi, namalassii 1700-jagiid, olbmuid diehtu rádjemearkkaid birra adnon vuodđun geahččalit ráhkadit siidakárttaid (Vorren 1978b: 145–162).

Albma duođas eat dieđe nu ollu doid dološ oarjesámi¹ siiddaid birra, eambbogo ahte fertejit iešguđet guovlluin leamaš siidaásahusat main ledje iežaset eatnamat ja čázit, ja olbmot geat barge birgejumiset ja elle oktii ráđálaččat (Hansen & Olsen 2004: 192).

Nu lea dološ Ávjovárri nai bárrahis ovdanbuktojuvvon bivdosiidan vátna čálalaš dieđuid vuodul (Solbakk 2000; Vorren 1978a ja 1989). Dát dieđut leat nugo mat vearrolisttut 1553 rájes 1608 rádjái, main boahdá ovdan mainna mákse veauru, álggos gotti/bohcco gorudiin ja náhkiin, ja mañnel mealgat muddui meahci-eallináhkiiguin (Smith 1938: 444–459; Keskitalo 1998: 205–206). Dát dieđut eanas mitalit maid vearroiseválddit gáibide ja dohkkehe vearrogeaskaoapmin dain gálvvuin mat ledje guovllu olbmui. Datte dát ja eará dieđut iešalddiset eai daga doarvvi dasa ahte dievveappot čilget birgenlági, duovdagiid ja johtáladdamiid (Vorren 1978b: 150; Keskitalo 1998: 200, 212). Diggeáššereferáhtat 1660 rájes 1746 rádjái addet muhtun muddui iešguđet bivdovuogiatvuodaipmárdusaid, namalassii geaidda dat gulle. Ávjovári álbmogis leat eanas searvevuogiatvuodát bivddu dáfus, muhto muhtun jávrri bivdu gullá vassis olbmuide (Jebens 1999: 251–290; Hågvar 2006: 114–119). Datte dieid diggeáššiid áiggiid leat juo bárrahis johtti boazosiiddat, ja nu maid dakkár ealáhuslági bivddu birra sáhka. Dán artihkkalis ii leat áigumuš guorahallat gažaldaga man áigáhaš johttisámi boazosiiddaid álgu lea, dien dáfus lea doarvái namuhit ahte dat aŋkke lea 1500-jagiid loahpa dehe 1600-jagiid álggu rájes (Vorren 1978b: 145; Keskitalo 1998: 137), jus ii vel ovdal (Storli 1997: 14–25). Muitin veara lea ahte maidái johtti boazosiiddaid olis leat olbmot doaimmahan iešguđetlágán bivdduid nai ealu lahkosiin, dehe dainna bargovuigiin ahte leat báhcán boazosiidda doallat muhtumat dan botta go earát siidda olbmui fas leat vuolgán dobbelet bivdui (Sara 2013: 37). Diet lea juoga mii maid boahdá ovdan dás mañnelaš namuhuvvon vihtaniid čilgehusaid bokte.

Áigumuš dás lea buktit ovdan Ávjovári dološ badjesámi johtolahkan, masa leat eanet dieđut go bivdosiidavuoda birra. Vuolggagažaldat dán artihkkalii lea, makkár gova oazžut Ávjováris jus atnui váldit daid veahá mañjelet áiggi, namalassii 1600-jagiid ráje gustojeaddji valjebuš dieđuid? Mii boahdá ovdan jus mii lávket eret dan dábálašvuodas ahte nuppebealde ovdanbuktojuvvo siidahistorjá bivdosiidahistorján ja nuppebealde fas boazodoallohistorjá stáhtalaš hálddahus-historján?

---

1 Namalassii Torne Lappmark/Durdnosa sámiguovlu (masa Ávjovárri gulai) ja ain oarjelet guovllut.

Dalán go čálalaš gáldut lassánit, de bohtet maid ovdan dieđut johttisápmelaččaid birra. 1603:s lea čállon ahte Durdnosa sámiguovllu olbmot jahkásaččat johte mearragáttiide bohccuiguin, bivde meara ja seammás maid bohče áldduid (Qvigstad & Wiklund 1909: 285). Ávjovári duovdagat gulle dan áiggi dasa mii daddjui Durdnosa sámiguovlun. Viidáset ovddasguvlui čujuhit čálalaš dieđut dan guvlui ahte boazoealut sturro 1600-jagiid mielde (Pedersen 1994: 53). Movt goddealuiguin manai eai leat dieđut, árvideames unno, muhto liikká eanas johttisápmelaččat ain doaimmahe goddebivddu ja muđui ávkkástalle birrasa valljodagain nugo ovdalge.

Dán čálloš anán ovddemusat Peter Schnitlera 1742–1745 jagiid rádjegažadanprotokollaid (Nissen & Kvamen 1962) vuodđun daláš Ávjovári ovdanbuktit márkanbáikin, boazosiiddaid johtolahkan ja johttisámi duovddan. Dáin protokollain leat dien áiggi sápmelaččaid iežaset vástádusat gažaldagaide mat leat divvovuvvon sidjiide. Vihtanat geat čilgejit eai daga dan dušše iežaset dalá áiggi, muhto iežaset ovdalačča birra nai. Muhtumat vihtaniin leat vihtanušadettiin leamaš juo bisánan mearragáttiide ja nu dieđus čilgejit dušše ovdalaš diliid. Boarráseamos vihtanat leat riegádan 1600-jagiid loahpageahčen, ja sin váhnemat leat dieđus eallán eanas 1600-jagiid siste. Muhtomin jerrojuvvo vihtaniin ja vástiduvvo dehe iešalddiineaset celkojuvvo sis dat, man guhká lea leamaš duot ja dát vuohki. Gažaldagaide johtima birra davás mearragáttiide ja dasa man guhká leat leamaš nugo mat Ávjovári dehe Guovdageaidnu searvevuhtan, de vástiduvvo dainna mii dánskkagillii čállojuvvo «fra Arildz Tid» (geahča ovdamearkka dihte Nissen & Kvamen 1962: 230–231). Árvideames leat sámegillii dadjan dalá sámegielat sániin áltálaččat, mii mearkkaša dan ahte lea hui boares áiggi dehe muitemehtun doloža rájes.² Das sáhttit rehkenastit ahte vihtanat hupmet ankke 1600-jagiid birra nai, go lea sáhka eallinlági birra.

Vihtaniid čilgehusat leat čállojuvvon dánskkagillii earret eatnamiid namaid mat ledje eanas dušše sámegillii. Veahkin gažadettiin leat leamaš dulkkat. Eatnamiid namat leat oahppásat ain odne, ja daid ii leat váttis dovdat vaikko daid čállin daláš čállimiin lea amas. Moadde háreve nama eai leat šat mañemus čuohtejagi nammačoakkáldagain. Muhto daid oahpes namaid jietnadagaid čállin veahkeha diehtit movt dat namat leat daddjon ja movt dat galget čállot dálá čállinvuohká. Muhtun oassi dain namain bohtá ovdan dás kárttain 1–4, ja loahpageahčen artihkkala leat kárta 5 ja listu main oaidná visot namaid ja gosa dat gullet.

2 Knud Leem sátnegirjies (1768) lea sátni «altalatzh, meget gammel, som er fra Arilds Tiid».

Kárttas 5 oaidná Schnitlera áiggi Ávjovári viidodaga das go geahččá rukses loguid viidodaga (1–67).

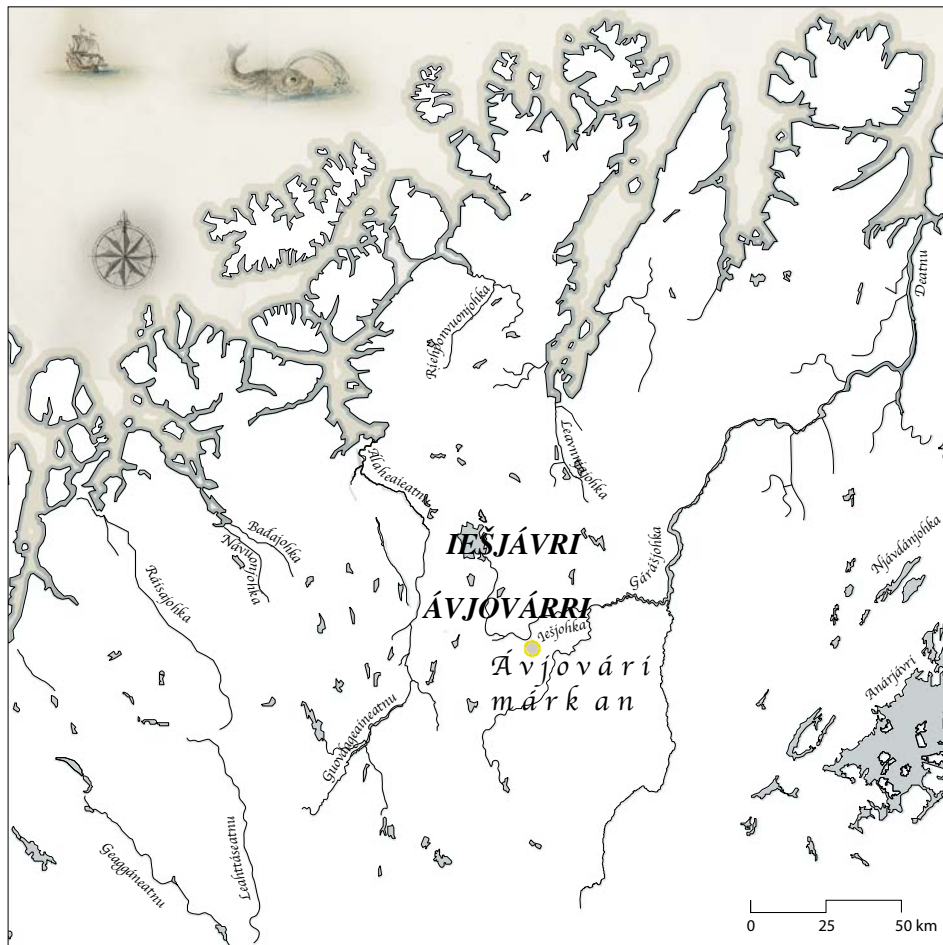
2. Ávjovárehasat

Sii geat 1740-jagiid gohčoduvvojit Ávjovári sápmelažžan (Nissen & Kvamen 1962), ja dán čállagis nugo dalá čilgehusain maiddái ávjovárehassan, leat dat guđet leat registrerejuvvon gullat Ávjovári márkan- ja diggebáikái (geahča kártta 1). Das Ruota gonagasa bálvvát dolle dikki ja Durdnos-gávpeolbmot márkaniiid. Ávjovárehasaid goasttidemiin lea sullii 1730:s ceggejuvvon hirsagámme, nu gohčoduvvon gonagasgámme, márkanbáikái mii lea lulábealde Iešjoga (Nissen & Kvamen 1962: 376), daláš rehkenastima mielde³ golbma miilla nuortabealde Šuoššjávri ja golbma miilla oarjjabealde Iešjotnjálmmi. 1740-jagiid lea márkanbáiki lulábealde Iešjoga, muhto vihtanat muiltalit ahte ovdalaš áiggi lea dat leamaš davábealde (ibid: 313). Ii leat gal čilgehus juste gos davábealde lei dat boarráset márkanbáiki.

Dalá áiggi lea dieppe dien ođđaset gámme guovlluin Ávjovárre-namat várru. Gažaldat dás lea, leago márkan- ja diggebáiki ožžon namas dien vári mielde? Vai leago baicca várru ožžon namas danne go lei márkan- ja diggebáiki lahkosiin? Jus vári namma vuolgá márkanbáikkis, de lea jáhkehahti ahte olles márkan- ja diggeduovdda lea álggos ožžon namas dan alladet, viidát ja oidnoset Ávjovári mielde. Duovdaga namma lea aŋkke leamaš dat seamma ovdal márkanbáikki sirdima lulábeallái Iešjoga. Dát čujuha dan guvlui ahte unnit Ávjovárri lulábealde Iešjoga lea ođđaset namma, namalassii ahte álggus olles duovdda lea ožžon namas dan stuora Ávjováris, dasto márkanbáiki fas namas olles duovdaga gohčodeamis, ja vuopmevárru de loahpas márkanbáikki gohčodeamis. Dáidá oktiibuot leat eambo vejolaš ahte diet vuopmeváráš lea gohčoduvvogohtán Ávjovárrin márkana nama mielde go ahte olles viiddis duovdda oktan olmmošálbmogiin lea gohčoduvvogohtán dien vuopmeváráža mielde. Ja go olbmot gohčoduvvoje ávjovárehassan, de ii leat dan geažil ahte livčče orron Ávjovári márkaniis. 1740-jagiid vihtanat oainnat čilgejit ahte juste dien márkaniis eai oro olbmot earágo juste márkan- ja diggebotta (ibid: 376). Ja de leat dieđus dušše márkanmannit geat leat čoahkkanan márkanboddii, iige dát leat leamaš mihkkege dálvadasaid dehe

3 Dalá daddjon miillat leat oanebuččat go dalá miilla/10 km, boares dánskalaš miilla lei sullii 7,5 km.

oktasaš dálveorohatbáiki ávjovárehasaide (geahča ovdamearkka dihte Solbakk 2007 ja Kuoljok 2011 dálvadasa birra).

Kárta 1. Ávjovárri – vuopmevárri/märkean nuortalis ja duottarvárri oarjelis.

2.1 Ávjovárehasaid geasseorohagat

Schnitlera vihtaniid čilgehusain lea obalohkái sáhka ávjovárehasaid birra johttisápmelažžan. Leat mánggat vihtanat guđet leat čilgen gosa Ávjovári sápmelaččat johtet ealuideasetguin geasset (geahča kárтта 2). Dat vihtanat leat guovllu dehe ránnjaguovlluid olbmot geat ieža leat leamaš dehe leat johttisápmelaččat. Muhtun

nuortalet guovllu olbmot leat ovdamearkka dihte čilgen ahte Ávjovári sápmelaččat gullet Ruota Guovdageainnu váldogirku vuollái, ja dain leat geasseorohagat Álaheaivuona ja Fálánuori⁴ gáttiin (Nissen & Kvamen 1962: 313). Okta eará, guhte ieš johtá Porsánguui geasset, lea čilgen ahte ii dieđe visot ávjovárehasaid geasseorohagaid, muhto ahte Jáhkovuonas leat njealjis (ibid: 373). Dasto lea muhtun oarjjabeali olmmoš guhte čilge ahte sin lagamusas nuorttabealde leat Ávjovári badjeolbmot, geat geasset mañnel mihcamáraid ollejit Riehponvutnii⁵ (ibid: 239). Muhto de lea okta guhte ieš johtá Jáhkovuona guovlluide geasset ja Gárášjoga⁶ guovlluide dálvet, gii diehtá dárkileappot gosa Ávjovári sápmelaččat johtet geasset. Namalassii leat muhtumiin geasseorohagat Fielvuona ja Gámavuona gaskkas, ja muhtumiin Liidnavuona gáttiin, mat gullet Dálbmeluovtta diggeguvlui. Viidásat leat muhtumat Náivuona guovluin ja oarjjabealde Riehponvuona, Hámmerfeasta⁷ diggeguovllus. Ja de leat vel muhtumat geain lea geasseorohat oarjjabealde Jáhkovuona, Muosáid diggeguovllus (ibid: 370). Dasa lassin lea čilgejuvvon ahte muhtun ávjovárehasat geasset guođuhit Siidnosa, Ceavnni ja nuortalet eatnamiid gitta Rávtošjávrrri rádjái. Sii nai geat doppe guođuhit, bivdet guoli mearranuriin ja vuonain (ibid: 261).

Lulábealde Ceavnni ja Hoarjka, oarjjabealde Iešjávrrri, lea vuolleget duottar maid min áiggi muhtomin dadjet Ávjovárduohttarin. Dát heive dasa movt 1740-jagiid čilgejit dán Ávjovári, namalassii ahte lea Álaheaieanu nuorttabeali guhtta miilla guhkkodahkii ja guokte miilla govodahkii, gos ráselegiin čakčat siiddastallet johttisápmelaččat. Daddjo ahte lulábealehagas juohká Iešjohka oarjelet Ávjovári ja nuortalet Vuorjeduoddara (ibid: 220, 261). Dalá čilgehusaid

4 Nuori namman lea Qvigstad (1938) registreren sihke Fálánuori ja Fálesnuori. Dás lean välljen čállit Fálánuorri go dat lea namma maid guovllu johttisápmelaččat leat atnán ja ain atnet.

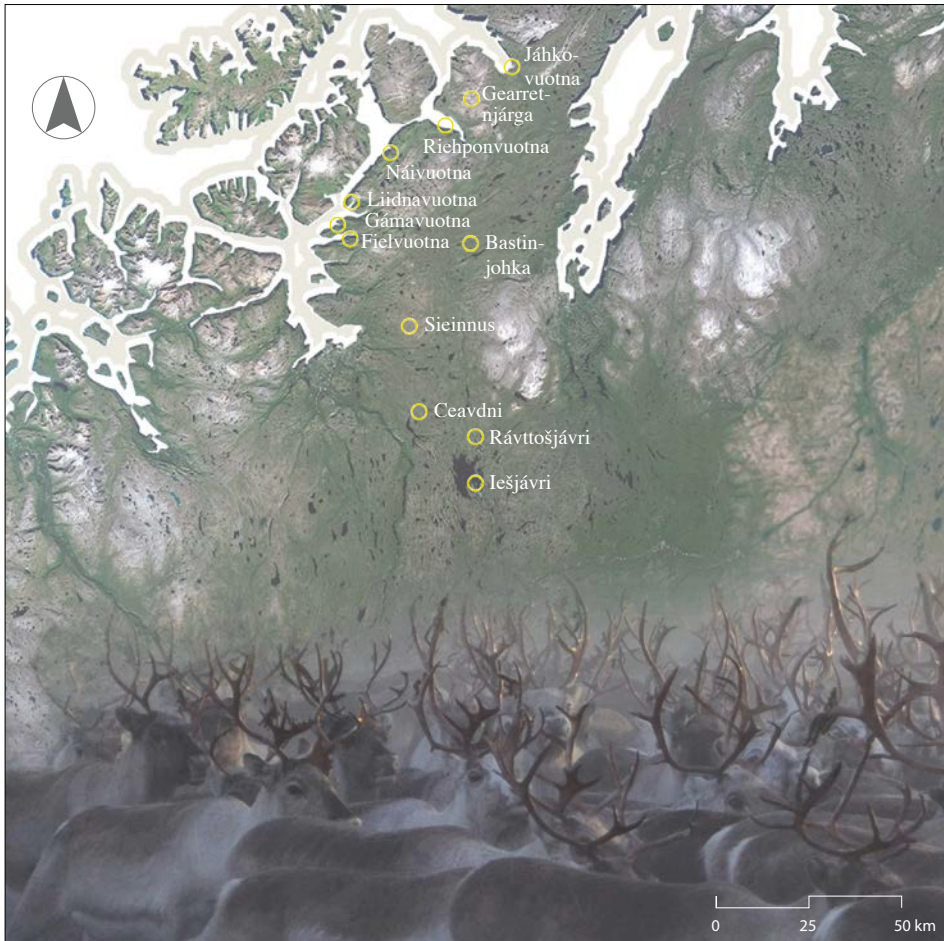
5 Qvigstad (1938) čállá Riep'povuotna, ja dál almmolaččat namma čállo Riehpuvuotna. Mun lean välljen dás čállit nama nugo guovllu johttisápmelaččat dadjet dan, Riehpuvuotna. Dat variánta várra vuolga das go Riehppo-/Riehpuvuonjohka lea oaniduvvon hámis daddjon Riehponjohkan, ja dan mielde leat maid vuona nama dadjagoahtán Riehpuvuotnan.

6 Oarjelet olbmuid gohčodusa mielde čálán dás joga nama Gárášjohkan, mii vuolga Gálgovadas, oarjjabealde Muottahasoaivvi. Čálán maid joga Gárášjohkan earuhan dihte joga nama Kárášjoga márkanbáikkis/vearro- ja diggeovttadagas, ja mañit áiggi gielldas/boazosuohkanis. Schnitlera áiggi čilgejit vihtanat Kárášjoga márkanbáikki/guovllu (*Markested, Bye*) leame earágo dat johka.

7 Qvigstad (1938) mielde lea namma juogo Hámmerfeasta dehe Hámmerfásti. Dán áiggi sámeielagat dadjet juogo Hámmerfeastan dehe Hámerfeastan, ja mun lean dás välljen čállit Hámmerfeasta.

mielde lea dasto nu ahte dat mii gohčoduvo Vuorjeduottarin lea nuorttabealde Rávttošjoga, Iešjávri ja Iešjoga.

Dieid vihtaniid čilgehusain bohtá oktiibuot ovdan ahte Ávjovárrii gulli johtisápmelaččaid geasseorohagat leat nannámis Jáhkovuona rájes Fielvuona rádjái, dehe Gearretnjárggas Snuđanjárgii (geahča kárta 5), ja dáid duovdagiid siskelet ráššain ja duoddariin, nugo Siidnosis ja Ceavnnis. Daid eatnamiid lulábealde fas leat sin čakčaeatnamat.

Kárta 2. Ávjovárehasaid geasseorohagat.

2.2 Eará márkaniidda gullelaš johttisápmelaččat

Ávjovári sápmelaččat gohčoduvvojit 1740-jagiid searvesápmelažžan, ja dat lea dan dihte go mákset vearu sihke Ruota ja Dánmárkku gonagasaide. Sis lea alddiineaset leansmánni guhte gulahallá ruottelaš eiseválddiiguin, ja nubbi leansmánni guhte fas gulahallá dánskalaš eiseválddiiguin. Finnmárkkus leat earát, maiddá johttisápmelaččat, guđet leat registrerejuvvon gullat mearabeali dehe dánskalaš márkan- ja diggebáikkiide, ja mákset vearu dušše dánskalaš gonagassii. Sii gohčoduvvojit dánskalaš privatiivvalaš dehe sierra sápmelažžan. Dáid searvá gullet nugo mat Álaheaju johttisápmelaččat. Sii johtet luksa dálvet, seammago mat Ávjovári johttisápmelaččat.

Dieid dánskalaš privatiivvalaš johttisápmelaččaid birra ii leat jerrojuvvon gos sis leat geasseorohagat. Go buohtastahtá dieđuiguin gosa nugo mat Guovdageainnu ja Ávjovári sápmelaččat johtet, de oaidná ahte báhcet olggobeallái vissis njárggat ja sullot. Álaheaju márkanbáikki dáfus leat dát báhcán vejolaš geasseorohahkan dohko gullelaš johttisápmelaččaide: Girenjárga, Válgjenjárga, Ealenjárga ja sullot mat leat Álaheavuona fávlelis (geahča Nielsen 1990: 175, 178, 179). Álaheaju johttisápmelaččaid dáfus dáidá dasto sáhttit dadjat ahte sin geasseorohagat ledje eanas oassái dat mat leat oarjjimusas dálá Guovdageainnu nuortajohtolagas, namalassii oarjjimusas dain eatnamiin mat ledje Álaheieanu ja -vuona nuortabealde. Eará dánskalaš privatiivvalaš johttisápmelaččat dáin guovlluin leat Riehponvuona ja Hámmerfeastta johttisápmelaččat, geat leat seamma guovlluin go ávjovárehasat, earret ahte dain lea geasseorohat Fálás nai (Pedersen 1994: 58). Nuortaleappos ávjovárehasaid leat gis Iččáid ja Porsánggu johttisápmelaččaid orohagat.

2.3 Ávjovárehasaid dálveorohatguovlu

Mánggat vihtanat mitalit seammahagaid ávjovárehasaid dálveorohagaid birra, namalassii ahte dat leat vuopmeguovlluin Šuoššjávrrri birrasiin. Leat veahá nuortabealde Šuoššjávrrri, muhto muđui eanas lulá- ja oarjjabealde, ja de vel lulábealde Iešjoga (Nissen & Kvamen 1962: 368, 373). Iešjohka vuolgá Iešjávrris ja golgá Šuoššjávrrri čađa ja viidáset nuorttasluksa, ovdalgo de mohkkasa nuorttas ja golgá Gárašjohkii.

Vihtanat leat bagadallan dálveeatnamiid mat leat Šuoššjávrrri ja Iešjoga lulábealde, Ávjovári duovdagiin (geahča kárta 3) (ibid: 317). Dan leat dahkan ná: Dakka lulábealde Šuoššjávrrri lea Caggi, jeagelduottar. Fasttain lulábealde dan lea Galbačearru. Lulábealde Galbačearu lea Áhkkanas, oalle alla várri, mas lea

geađgás jeageleanan. Nuorttabealde Áhkkanasa golgá Áhkkanasjohka Gárášjohkii (geahča kártta 5). Áhkkanasas luksa lea miilabeallásaš soahkevuopmi. Dasto nuorttalulábealde lea Nieidavári, jorba várru mas lea jalges jeageleanan bajil. Dakka lulábealde Nieidavári lea Njullosvađđa (geahča kártta 5), jeagelvađđa mii lea njealjádasmilla guhku ja govddu. Njullosvađa lahkosiin, nuorttalulábealde, lea Roavvárru. Dán várru nuorttalulábealde lea fas Muottahasoaivi. Cakkis Muottahasoaivái leat jeageleatnamat dieid namuhuvvon eatnamiid nuorttabealde gitta Gárášjoga rádjái. Doppe lea unnán suoidnešaddu, veahá soahkevuopmi ja várrealážit (ibid: 226). Dás oaidnit ahte eatnamiid bagadallan dás lea boazoealloguođoheaddji vuogi mielde, dehe su dálveeanangeahčastaga mielde.

Eará vihtanat leat dása lasihan dieđuid. Miilla nuorttabealde Cakki lea Duoibilskáidi, mii lea nuorttasdavás guokte miilla guhkki ja badjel miilla govdat. Davágeahčen leat das ceakkoeatnamat, muđui jalgat, ja leat jeaggás eatnamat ja jeagelšaddu bajil. Iešjoga davábealde ja Gárášjoga nuorttabealde lea oalle stuora beahcevuovdi. Nieidavári nuorttabealde lea Čoardallán, mii lea unna jorba váráš, moadde bissoskuohta viiddis, jorbodahkii bajil gokko lea jeageleanan ja rámain soahkešaddu. Čoardalláma ja Gárášjoga gaskkas lea njealjádasmilla viidodahkii soahkevuovdi ja jeaggeeanan. Dát Čoardallán lea guokte miilla davábealde Muottahasoaivvi, ja das gaskkas lea soahke- ja jeaggeeanan. Álaheieanu ja Galbajávrru gaska lea guokte miilla, ja Galbajávrris Gárášjohkii lea váile guokte miilla (ibid: 244–245).

Kárta 3. Ávjovárehasaid dálveorohagat.

Dát leat oalle viiddis dálveeatnamat mat leat Šuoššjávrrí ja Másealggi⁸ gaskkas. Viidodaga sáhtta oanehaččat govvidit dáinna lágiin: Duottar-Ávjováris geahčasta luksa Muottahasoaivái, das nuorttas Basevuovdái, das davás Duoibilskáidái ja das fas oarjjás duottar-Ávjovárrái. Juste man guhkás luksa ávjovárehasat guođuhit ealuideasetguin ii boađe ovdan ovddabealde namuhuvvon čilgehusain. Datte lea čielggas ahte eai guođot gitta Másealgái. Dan eai daga go ieža leat bidjan ráji boazo- ja goddeeatnamiid gaskka.

8 Másealgi lea gokko maññil biddjui riikkarádjji, geahča nummár 60 kárttas 5.

2.4 Ávjovárehasaid goddebivdinguovlu

1740-jagiid lea goddebivdu ain dehálaš ávjovárehasaide. Jávrrehuošduottar dehe Másealgi lea goddebivdinguovlu. Vihtanat čilgejit ahte Másealggis ja dan davábealde leat jeagelduottareatnamat ja jogažat main gáttiin leat skierrás eatnamat. Dieid guovlluid leat badjeolbmot doalahan gottiid várás, gos de bivdet gottiid čavčča- ja giđabeallái. Danne eai guođot boazoealuid doppe, vai višahemiin eai gavnje eret gottiid (Nissen & Kvamen 1962: 317).

Juohku lea nu ahte guovdageaidnolaččaide gullá goddebivdobáiki mii lea oarjjabealde Gárášjoga. Ávjovárehasaide fas gullá báiki mii lea nuorttabealde Gárášjoga, gitta Deanu bajit oasi beallemátkái (ibid: 317). Namma Deatnu lea čilgejuvvon ná: Dakkaviđe go golggiida nuortaleat Bošmmiidjávrris gohčoduvvo dat Deatnun (ibid: 238). Das nuortalis leage Deanubohkevárri. Go de dat bajit Deatnu Gárášjogain golgá oktii, de nohká Gárášjohka-namma, ja das vulos gohčoduvvo Deatnun. Dasto ferte ipmirduvvot ahte ávjovárehasaid goddebivdoguovlu lea oarjin Gárášjoga gierraga dehe Gálgovađa rájes, ja nuorttas beallemátkái Bošmmiidjávrris Gárášjotnjálbmái. Nu galggašii ankke Basevuovdi gullan Ávjovári beallái.

Dieid áiggiid olbmot gal fas eai loga sáhttit bidjat ráji eatnamiid gaskka mat gullet dušše dánskalaš válldi beallái, ja mat gullet dánskalaš ja ruottelaš oktasáš válldi vuollái (ibid: 230–231). Datte lea daddjon ahte Ávjovári ja Kárášjoga márkanbáikkiid lulábeali siiddahasat áiggoše burgot johttisápmelaččaid, geat gullet dánskalaš válldi márkaniiidda ja geat guođuhit davábealde Ávjovári ja Kárášjoga márkanbáikkiid, báhčimis gottiid ja gárdumis rievssahiid namuhuvvon márkanbáikkiid ja Másealggi gaskkas (ibid: 267). Olbmuide geat johtet ealuiguin ja geat ipmirdit duovdagiid oktiigullevašvuođa bohcco ja boazosiiddaid bokte, lea diedusge veadjemeahttun bidjat doares hálldahuslaš rájiid mat botkeše dán ollisvuođa. Mii gullá fas bivddu rájiide, de sáhtta dáid dáfus jurddahit veahá eará duogášeavttuid. Nubbi dán lea ahte sáhttet leat bivddu dáfus sierralágán, boares vuoigatvuođa vierut duogášjurddan. Nubbi fas lea dat vierru ahte guđege boazosiidda olmmoš ii vuolgge nuppi boazosiidda lahkosiidda ja orohagaide bivdit. Goabbá leažžá duogážiin lea diehttelasat váttis dadjat dál, ná ollu manjil.

2.5 Ávjovárehasain muhtun johtingeainnut

Lea čilgejuvvon ahte lea njealje beaivása mátki Riehponvuonas luksa Ávjovári márkanii (Nissen & Kvamen 1962: 370). Dát diedus lea rehkenaston sidjiide geat idjadastet, muhto muđui mannet vajot olles dán gaskka. Geaidnu Riehponvuonas

Iešjohkii lea oanehaččat čilgejuvvon ná: Riehponvuonas manná geaidnu Bastinjohkagátti, Rávttošjohkagátti, Vuorjeduoddara oarjjabeali, ja ain luksa Iešjohkii Ávjovári buohta. Viidáset daddjo ahte sii geat vulget dehe johttájit Jáhkovuonas mannet seamma geainnu, ja ahte sidjiide lea mátki sullii seamma guhkki (ibid: 370).

Nugo namuhuvvon ovdalis, de leat Ávjovári siiddain muhtumat guođuhan veahá nuortalii Šuoššjávrrri. Muđui eai gal guođut Iešjoga davábeali dálvet. Vihtanat čilgejit ahte jođidettiin gal guođohastet ja bisánastet davábealde Iešjoga. Sihke čakča- ja giđđajodidettiin mannet davábeali Iešjoga ja Šuoššjávrrri. Dat leat diedus sii geat dálvet leat Iešjoga lulábealde. Diein ávjovárehasain leat muhtumat geat maiddá bivet luosaid Iešjogas (ibid: 369).

Schnitlera gažaldahkii goas johtet, lea čilgejuvvon ahte ávjovárehasat johttájit davás ruosmmesbeaivvi (miessemánu 3. beaivvi) sulaid ja ollejit mearragáttiide mihcamaráiggiid. Doppe fas johttájit olssotbeaivvi (suoidnemánu 29. beaivvi) sulaid ja hiljit mannet luksa vai hállemasaide (skábmamánu 1. beaivái) ollejit lulábeallái Šuoššjávrrri ja Iešjoga (ibid: 370). Dása sáhttá lasihuvvot ahte báhppa Johan Junnelius lea čilgen seamma dien áiggi, namalassii 1740:s, ahte Ávjováris, Guovdageainnus ja Ohcejogas johtet dadjat buohkat mearragáttiide geasset, earret hui moaddásiid geat ellet guollebivdduin (Smith 1938: 114–116). Mearragáttiin johttádišgohtet duottareatnamiidda lávrebeaivvi (borgemánu 10. beaivvi) rájiin, ja guođohit duoddariin ándenbeaivvi (skábmamánu 30. beaivvi) rádjai dehe dassázi go muohtta. Nuppeládje daddjon vurdet dálvama ovdal go ealuin johtet vuopmeatnamiidda. Seamma dien čilgehusas lea čállon ahte johttáladdama mearrida diedus guohtun, muhto maiddá bivdu, go johttisápmelaččat bivdet sihke gotti, rievssaha, guoli ja eará mii gullá birgenláhká.

2.6 Ránnját

Nuorttabealde ávjovárehasaid leat Porsáנגguvuona oarjjabeali ja Iččáid johtti badjeolbmot. Sii gullet dánskkavuollásaš márkan- ja diggebáikkiide. Daláš áiggi eiseválddiid dajaldaga mielde leat nuppit sis Porsáנגgu badjeolbmot, gullevaččat Goaskinvákki (Kjelviikka) báhpagildii, ja nuppit fas Iččáid gieldda jáhkovuotnalaš badjeolbmot. Vihtaniid čilgehusaid mielde leat sii dálvet siiddastallan goappaš bealde Gárášjoga. Man viidát sii guođuhit oarjjás ja luksa, čilgejit vihtanat ná: Guokte miilla lulábeallái Kárášjoga márkanbáikki, ja sihke davá- ja lulábealde Iešjotnjálmmi (Nissen & Kvamen 1962: 368, 369, 373, 377). Muhtun sis muitala iežas

guođuhan dákko miilla lulábeallái Gárašjoga, bajit Deanu oarjjabealde (ibid: 373), dán áiggi dajaše Anárjoga oarjjabealde. Čilgehusain boahtá ovdan ahte ávjovárehasaid nuorttabeali ránnját leat manjemus áiggiid veahá viiddidan guođuheami viidábut luksa ja oarjjás Iešjotnjálmmiss (ibid: 369, 377).

Dasto de leat johttisápmelaččat geat daddjojít gullat Riehponvutnii, mii lea Hámmerfeastta gieldda vuolde. Nuppeládje celkon leat sis geasseorohagat seamma guovlluin go ávjovárehasain, muhto gullet dánskkavuollásaš márkan- ja diggebáikkiide. Sii siiddastallet dálvet Ávjovári dálveduovdagiin, das muhtumat davábealde Iešjoga, ja muhtumat fas doppe gos ávjovárehasat, lulábealde Iešjoga ja oarjja- ja lulábealde Šuoššjávrii (ibid: 368). Go das čállo ahte sii leat Ávjovári sápmelaččaid gaskkas, «iblant Avjevare-Finner», de lea das eahpečielggas leat go doppe sierra siiddas dehe siiddain, vai leat go muhtumat dehe buohkat siidaguimmežat ávjovárehasaiguin.

Viidáset leat Álaheaju johttisápmelaččat lagamus ránnján Ávjovári duovdagiid oarjjadavábealehagas. Sin birra daddjo ahte daid jagiid go bivdet gottiid Jávrrheuošduoddaris, de lávejit dalle johtit olles siiddain vihtta guhtta miilla lulábeallái Máze girku, nuorttabeale eanu. Earámuđui siiddastallet Máze girku birrasiin, sihke davá-, nuortta- ja lulábealde (ibid: 380). Dasto de vel soapmásat guođuhit ávjovárehasaid gaskkas, oarjja- ja lulábealde Šuoššjávrii (ibid: 368). Seamma go nu gohčoduvvon Riehponvuona johttisápmelaččaid dáfus, de lea eahpečielggas leat go diet sierra siiddas vai ovtta siiddas muhtumiiguin geat juo leat doppe Ávjovári bealde.

Ávjovári lulábealehaga oarjjabeali ránnját leat Guovdageainnu johttisápmelaččat. Álggos ferte namuhuvvot ahte sin geasseorohagat leat muitaluvvon leame nugo mat Dálbmeluovtta birrasat dehe Vuorašnjárga ja Lákknjárga Álaheavuo- na oarjjabealde, ja Siidavuona birrasat dehe Fávrrsorda Ráisavuona nuorttabealde (ibid: 380). Guovdageainnu johttisápmelaččaid dálveguođuheami birra fas leat muitalan ahte nuorttadavábealde leat muhtumat sis leamaš seamma guovlluin go Álaheaju johttisápmelaččat, dalle go dat goddebivddu dihte johte eambbo luksa (ibid: 379). Lea čilgejuvvon dán dáfus ahte guovdageaidnulaččat eai boahtán Álaheaju johttisápmelaččaid guovlluide guhkkelii go Galbajohkii (ibid: 375). Viidáset čilgejuvvo ahte lávejit siiddastallat eatnogáttiin Guovdageainnu birrasiin, ja ovtta gitta njeallje miilla nuorttabealde Guovdageainnu girku. Muhtumat ges

siiddastallet Jávrrehuošduoddaris dehe Másealggis ja das lahkosiin (ibid: 379), ja muđui oarjelis nugo mat Rietnjajávrrí⁹ guovllus (ibid: 376).

Ávjovárehasaid ránnját nai leat johtán ja siiddastallan boazoealuiguin. Vihta-niid čilgehusain boahtá ovdan viidát guovllu siiddastallanminsttar, ja dás maiddáa ahte dáid guovlluid sápmelaččat leat bures diehtán márkan- ja diggeguovlluid oarjja- ja nuorttabeali rájiid, namalassii johtolatvuđđosaš rájiid. Nugo ovdalis namuhuvvon, de datte fas eai lohkan sáhttit bidjat rájiid riikkaid válldi gaska, namalassii davá- ja lulábeali rájiid dehe doares rájiid johtolagaide.

2.7 Ávjovárehasat áiggiid čađa

Ávjováris, dainna viidodagain mii lei 1740-jagiid, leat leamaš birrasit moaddelogi bearraša. Geat sii ledje dehe sin gástanamaid lea vejolaš gávnnahit iešguđet čálalaš gálduid bokte, nugo mat vearrogešiid- ja olmmošlohkolisttuid bokte. Ruottelaš eanan- ja vearrogirjiin leat vearrogešiid namaid ovddabeallái biddjon iešguđet eatnamiid namat nai (Larsen & Rauø 1999; Sara 2006). Dát eatnamat leat oalle davvin, dadjat johtingeainnu alde eaige dálveorohagain. Eatnamiid namaid ii dáidde sáhttit eará ládje dulkot go ahte leat leamaš mánggat dálvejagi siiddat ávjovárehasain nugo guovdageainnuhasain. Lea maid nu ahte muhtomin leat ollu olbmot seammahat eatnama nama vuolde, muhto dalle oaidná eatnama namas ahte diet olbmot leat viidábut ipmirduvvon guovllus. Ovdamearka dihte namma nugo Iešjávri čujuha guvlui mii lea viidát go okta čakčasiidasadji. Olbmuid namaid bokte oidnojit iešguđet sohkačoahkážat, ja de sáhttá jurddahit ahte seamma dán guovllus leat leamaš moadde smávit siidda ovdalii go okta stuora siida. Sii geat čálle eanan- ja vearrogirjiid, dieđus eai sáhttán dárkilit diehtit siiddastallama, muhto ferte ipmirduvvot ahte leat čállán sula viidát eatnama nama mielde (Smith 1938: 112; Sara 2006: 9–20).

Čilget geat dalá ávjovárehasat leat, livččii oalle olu mohkkát ja stuorit bargu. Diekkár čilgehus fertešii dalá olbmuid dahkkot dainna lágiin ahte rehkenastá mañisbohttiid namaid mielde, dehe geaid máttut leat. Eambo ráddjejuvvon gažaldat lea, ahte leago joatkevašvuohta olbmuid dáfus buolvvas bulvii daláš eananviidodaga siste? Dat iige dáidde álkis bargu dokumenteret, go áiggiid čađa ii leat registrerejuvvon gullevašvuohta nu dárkilit áiggis áigái. Ankke lea vejolaš

9 Schnitler čállá *Rigna-jaure*, ja orru danne ahte lea leamaš Riekñajávri, easka maññil lea rievdan Rietnjajávrrin, maid Qvigstad lea registreren 1938:s.

guorrat dieđuid dan dáfus, ahte oaidnit leatgo daláš ávjovárehasain mañisboahttit seamma dain guovlluin dáláš áiggi. Dás sáhtta namuhuvvot, ahte ovdamearkka dihte Anders Toresson (Turi) ja Nils Nilsson (Guttorm) leaba dalá ávjovárehasat geain leat mañisboahttit dakka iežaska guovlluin. Soai leigga leansmánnit, ovddit lei ruotariikka leansmánnin ja mañit dánskkariikka leansmánnin, dalle go rádje-kommiseara Schnitler mátkkoštii dain guovlluin (Sara 2006: 17–18). Doppe leat diehtelasat maid eará suorggit main lea juogalágán sohkaajoatkevašvuohta dalážiis dáláži.

Muđui boahotá ovdan 1700-jagiid dieđuin ahte olbmot sirddážit lagas márkangullevašvuođaid gaskka (Larsen & Rauø 1999). Leat olbmot geat eai dihtto šat aŋkke dain jahkásaš márkaniin, ja nuppi dáfus fas muhtumat geat lasihuvvojit vearrolistui. Oassi sis geat sirdet eret, bisánit mearragáddái, ja muhtumat ain bisot johttisápmelažžan boazodilis. Sis geat bissot boazodilis, máhcet muhtumat fas Ávjovári guvlui ja márkani, dehe sin mañisboahttit máhcet dohko. Oktiibuot sáhtta atnit ahte 1740-jagiid Ávjovári guovllu dáfus luhpet ja bohtet olbmot áiggiid čađa, muhto das lea kontinueitehta nai vassis vuođđoolbmuid bokte.

2.8 Ávjovári mañjel rádjegeassima

Mañjel rádjegeassima bistet vel Ávjováremárkanat nuppelohkái jagi, namalassii 1763 rádjái (Solbakk 2000: 289; Hågvar 2006: 119). Dalle sirdojuvvojit digge- ja gávpemárkanat Álahedjui ja Bossogohppái. Ámtamánni lei ovdalaš dien áiggi fáren Joganjálmái (Álahedjui), ja rádjegeassima olis lei ásašuvvan gálvohámman erenoamážit johttisápmelaččaid várás. 1760-jagiid gohčoduvvojit Bossogohpi márkanat badjesámi márkanin (Nielsen 1990: 307).

Ávjovári datte ain doalahuvvo sierra hálddahaslaš guovlun, masa nammaduvvui sierra leansmánni. 1801 olmmošlohkamiin boahotá ovdan ahte ovdalaš norgalaš johttisápmelaččat, geat leat ovdal dálvet leamaš ránnján davá- ja nuortta-bealde, leat oassin Ávjovári olmmošlogus. Dán olmmošlogus leat aive johttisápmelaččat. Dálu olbmuid lohku lea sierra Kárášjoga vuolde, seamma ládje go 1752 báikedoallogulaskuddanlisttus leat Mánnevári vuolde ođđaássi dálolaččat (Smith 1938: 139, 464–465; Solbakk 2000: 241–248). Johttisápmelaččaid listtus leat dieđus ovdalaš ávjovárehasaid mañisboahttit, muhto leat lasihuvvon sii geat leat geasset johtán oarjjabeallái Porsáŋgguvuona (nugo Anti- ja Maasø-goarggus) ja Hámmerfeastta suohkanii (nugo Magga-goarggus). Dainna lágiin leat dál rehkenaston Ávjovárrái gullevažžan eanet olbmot ja geasse- ja dálveorohagat go ledje

1740-jagiid. Álaheaju johttisápmelaččat dáide jorrat Guovdageainnu márkaniin, anjke 1740 rájes go ámtamánni balddii Durdnos-gávpeolbmuid eret Álaheajus. Dalle diet gávpeolbmot sirde visot gávppiideaset Guovdageainnu márkaniidda, ja álaheadjulaččat nai jorragohte Guovdageainnu márkaniin (Nielsen 1990: 237). Nu lea maid jáhkehahti ahte Álaheaju johttisápmelaččat rehkenastogohte Guovdageainnu olmmošlohkui dalle go 1751 rájes riikkaráđji mearriduvvui Másealggi čuovvut.

3. Ođđa hálddahaslaš ovttadagat

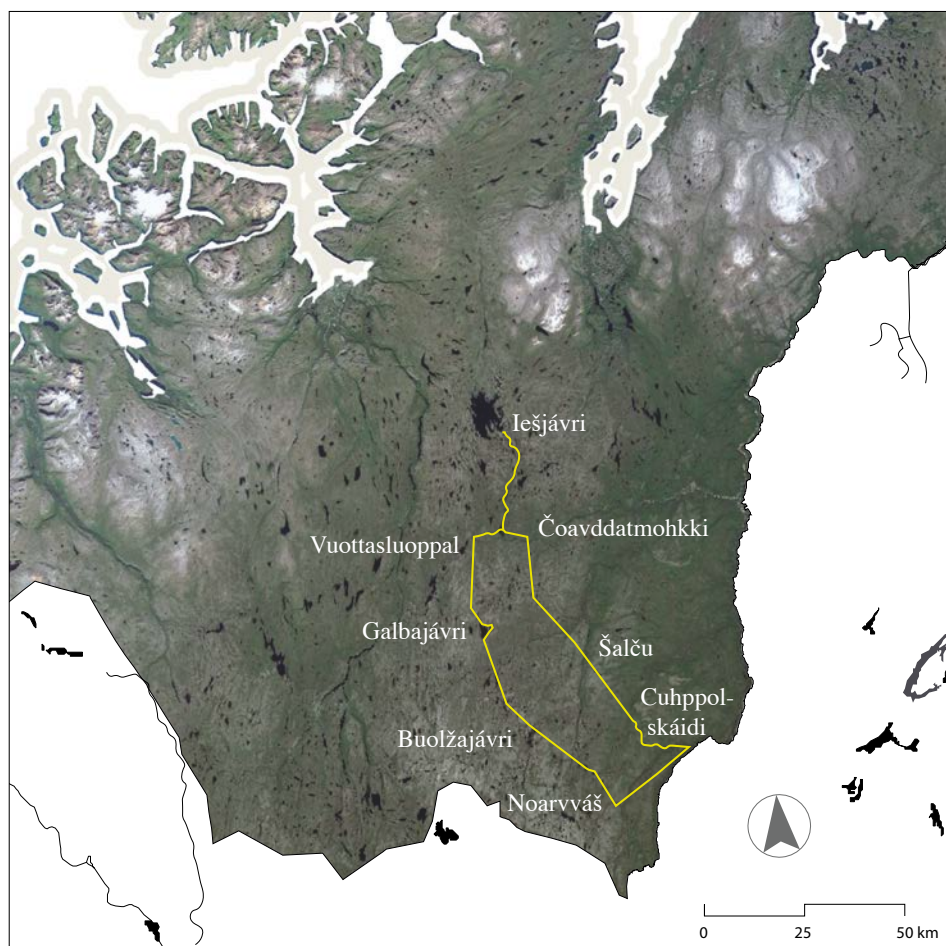
1837 rájes álget barggut ásahit ođđa hálddahaslaš ásahasaid ja guovlluid (Smith 1938: 193; Solbakk 2000: 297). Dien olis gártá maiddá Guovdageainnu ja Kárášjoga suohkaniid juohku, ja dieid áiggiid Ávjovári viidodaga johttisápmelaččat juohkásit goappáge beallái. Riikkaráji rasttidangildosa geažil mearriduvvo 1854:s láhka, mii galgá juohkit Guovdageainnu ja Kárášjoga johttisápmelaččaid boazosuohkanin olbmuid ja eatnamiid dáfus. Dás de mearriduvvo gielddus johttisápmelaččaide guođuhit boazosuohkanis masa ieža eai hálddahaslaš čat gula. Muhto boazosuohkanráđji ii lean vel mearriduvvon. Olmmošlohkamat gal čájehit ahte olbmot leat juhkkuojuvvon goabbat suohkaniid. 1865 ja 1875 olmmošlohkamat seammás čájehit ahte Guovdageainnu nuorttabeali johttisápmelaččat ain siiddastallet boares Ávjovári duovdagiid siste. Skábman leat nuorttamusat nugo Ásteváris, Skáiddis (Iešjoga ja Gárášjoga gaskkas)¹⁰ ja Basevuovddis, earát oarjelis nugo Noarvvázis ja Bošmiiidjávrriid guovlluin, ja earát fas ain Suoma bealde ráji nugo Fáškueatnamis ja Čuvgesávžžis (Sara 2006: 88–89). Sáhtá dadjat ahte Ávjovári guođohanvierru lea doalahuvvon 1800-jagiid loahpageahčái, muhto maiddá viiddiduvvon daidda dološ goddebivdoguovlluide, dál go eai lean šat earágo goddečoragat (Smith 1938: 12, 292). Nu lea Ávjovári siiddastallanminsttar bistán mañnelii dan áiggi go Ávjovárri lea leamaš hálddahaslaš ovttadahkan.

Kommišuvdna mii galggai mearridit Guovdageainnu ja Kárášjoga gaskasaš boazosuohkanráji, ii nákcen soahpat. Das ledje guokte evttohusa. Easka 1871:s bođii juogalágán čovddus boazosuohkaniid dáfus, go dalle mearriduvvui nu gohčoduvvon searveguohtonguovlu, namalassii eatnamat gos galge sáhttit goappaš suohkaniid johttisápmelaččat guođuhit (Bull ja earát 2001: 174). Dan nu

¹⁰ Schnitlera vihtaniid čilgehusain gohčoduvvo *Duoibilskáidin*, mañit áiggi dušše *Skáidin*.

gohčoduvvon searveguhtonguovllu (geahča kárttaid 4 ja 5) oarjjabeali rádji lei, davil rehkenastojuvvon, Vuottasluobbalis Vuottasvári mielde Čuđevuopmái ja viidásset Galbajávraí. Das ain viidásset Áhkkanasjoganjálbmái, gos Áhkkanasjohka golgá Gárášjohkii, ain viidásset Buolžajávraí ja Čuovžajávraí. Das viidásset čuovvu Čuovžajoga dassázii go golgá Bávttajohkii. Das Noarvvázii ja nuorttas Deanubohkevári davábeali rápmii, ja das viidásset dasa gos Šuojájohka golgá Anárjohkii, ja Anárjoga mielde Cuhppolskáidegeahčái. Nuorttabeali rádji vuolga das gos Anárjohka ja Skiehččanjohka gávnnadit, das Šuojájoga mielde davás Šalčočohkkii, viidásset davás Deahkkevárrái ja Čoavddatmohkkái, ja de Iešjoga mielde Šuoššjávraí (Bull ja earát 2001: 175).

Kárta 4. 1871 searveguhtonguovlu.

Dát searveguohtonguovlu lea ollislaččat 1740-jagiid ávjovárehasaid eatnamiin, muhto lea sakka unnit go Ávjovári ovdalaš dálveorohatduovdda, nugo dat lea čilgejuvvon Schnitlerii. Jus buohtastahtá dien guokte ovttaga, de das oaidná ahte sihke oarjjabealde ja nuorttabealde leat 1740-eatnamat arvat olgolis 1871-searveguohtonguovllu. 1740-jagiid oarjjabeali rádjji čuovui Gárášjoga Áhkkanasas gitta Gálgovađđii nuorttalulábealde Muottahasoaivvi, ja nuorttabealde manai Duoibilskáiddis Basevuodái (geahča kártaid 3 ja 4). Ávjovárri lea ođđa hálddahusortnegiid ásaheamiin 1800-loguid mielde duvdahuvvame eret maiddá sierra johttisámi duovddan. Historjá livččii verra dáikko gártan earalágánin jus Dánska-Norgga eiseválddit livčče čuvvon Schnitlera evttohusaid, namalassii oazžut ruottelaš eiseválddiin daid boares riekteprotokollaid skihkiduvvot Norgga beale riekteámmátolbmuide, ja juohkit eatnamiid bistevaš johtolahkan sidjiide geat doppe ledje siiddastallan ja johtán (Jebens 1999: 326; Hågvar 2006: 119).

Maŋnel 1871 lei ollu nákkáhallan Kárášjoga ja Guovdageainnu suohkaniid ovddastedjiid gaskkas searveguohtoneatnama alde. Maiddá geasseorohatráji dáfus lei nágggu, namalassii Gearretnjárgga alde. 1892:s lei Gearretnjára mearriduvvon gullat Guovdageainnu beallái. 1912:s gáibidii Kárášjoga leansmánni ahte Gearretnjára galgai gullat Kárášjohkii. Dohko jođii dalle, earret Guovdageainnu beale siiddaid, maiddá siida man olbmot ledje čálihuovvon Kárášjoga beali johttisápmelažžan, ja mii dálvet jođii Ástejohkii (Bull ja earát 2001: 200; Bull 2005: 10–12, 68).¹¹

Easka 1934:s loahpalaččat mearriduvvui boazosuohkanrádjji, sihke geasse- ja dálvebeali eatnamiid dáfus (Bull ja earát 2001: 190, 201). Dološ Ávjovári geasseeatnamat gárte dán juogu mielde visot Guovdageainnu boazosuohkana beallái, muhto dan dálveeatnamat gárte muhtun muddui Kárášjoga beallái. 1800-jagiid áibbas loahpageahčen ja 1900-jagiid álggogeahčen čálihedje oalle ollu ovdalaš Guovdageainnu olbmot iežaset kárášjohkalažžan. Oazžu dadjat ahte čuovuhe muhtun dálveeatnamiid mielddiset, muhto eai geasseeatnamiid. Jus galgá johtolahkan geahččat duovdaga mii dás vel bázi, de sáhtá dadjat ahte dat lea dološ Ávjovári duovdda geasseeatnamiid dáfus, muhto seammás sakka váilliduvvon duovdda dálveeatnamiid dáfus. Boazosiiddaid vuohki heivehit dasa lea nugo mat guhkidit davvioruma, ja dat lea maid okta dain erohusain mat leat jus buohtastahtá 1700-jagiid ja dálá siiddaid luksajohttamiid.

11 Bull 2005: s. 10–12: siiddat 4, 5 ja 6, ja s. 68: siida 11a.

3.1 Jagi 1740 Ávjovárri, jagi 1871 searveguohtonguovlu ja mañjelet áiggi siiddat

1924 siidalisttus leat vihtta siidda main leat dálveorohagat registrerejuvvon leame ovdalis namuhuvvon searveguohtonguovllus. Geasseorohagaid dáfus leat fas njeallje siidda mat leat seamma dain geasseorohagain go 1740-ávjovárehasat. Listtus lea namuhuvvon gos siiddain leat goadit, mii dasto muitala gos sulaid guođuhit dain searveguohtoneatnamiin. Rehkenaston lulimusas davás, leat dát siiddat: Josába siida (gearretnjárggahasat) geain goadit leat Geatkeváris, Mikkola siida (gearretnjárggahasat ja fieddarhasat) geain goadit leat Geađgeborjogas, Mihkkalaš-siida (fieddarhasat ja gearretnjárggahasat) geain goadit leat Gaibba vuolde, ja Bieraš-siida (várgguhasat/liidnavuonahasat) geain goadit leat Guive-roavis. (Bull 2005: 36–37.)

Dasto searveguohtoneatnamiin lea vel Sievjuu siida, geain leat goadit Mágeš-luhpus. Dasa sáhttá lasihuvvot, ahte ávjovárehasain ledje 1797:s Jon Nilsen Guttorm ja su oabbá Berit Nilsdtr. Guttorm isidiinnis Peder Johnsen Siriin vuosttaš johttit Sivjui, doppe Muorkegohpi ja Bakteleagi beallái (Jacobsen 1989: 666). Fálá siida ii leat Guovdageainnu siidalisttus 1924:s. Juste dalle leat muhtun fáláhasat ovtta siiddas márenjárggahaiguin Duoibiljoga guovllus, vulobealde Beaivvášgietti. 1912:s lea Fálá siida searveguohtoneatnamiid siskko-bealde, nama-lassii Šuorpmugorssa lulábealde.

1871-searveguohtoneatnamiid siiddaid čakčaorohagat leat 1911:s Iešjávrrri davábealde ja Joatkajávrrri guovlluin, Iešjávrrri lulábealde ja Rágesjávrrri nuortta-bealde, Rágesvuomi oarjjabealde ja Ávjováris. Das oarjelet siiddat, mat geasset leat Skirvevuona guovlluin ja gitta Reašvuona guovlluide, guođuhit čakčat eanuvuomi bealde, miilabeali ja miilla nuorttabeallái Máze. Dálvet dát siiddat guođuhit maiddá oarjjabealde Máze. Sin johttaladdan lea sullii dat seamma go 1740-jagiid Álaheaju johttisápmelaččaid. Diet juohku Guovdageainnu nuorttabeali siiddaid gaskka sulasta dehe orru speadjalastime 1700-jagiid juogu Ávjovári ja Álaheaju johttisápmelaččaid gaskka. Jus fas geahčesta ain dobbelii ruovttoluotta, de sáhttá oaidnit ahte dáid Álaheaju johttisápmelaččaid dálvesiiddastallama viidodat sulasta dološ Láhpojávrrri vearroguovllu viidodaga (Smith 1938: 11). Dás oaidná ahte 1700-álgojagiid rájes 1900-álgojagiide lea mihá muddui doalahuvvon siiddain dat seamma johtin- ja guođuhanminsttar. Eatnamiid dáfus lea siiddastallan ná doaimmahuvvon guhkes áiggi anu ja vuogi mielde.

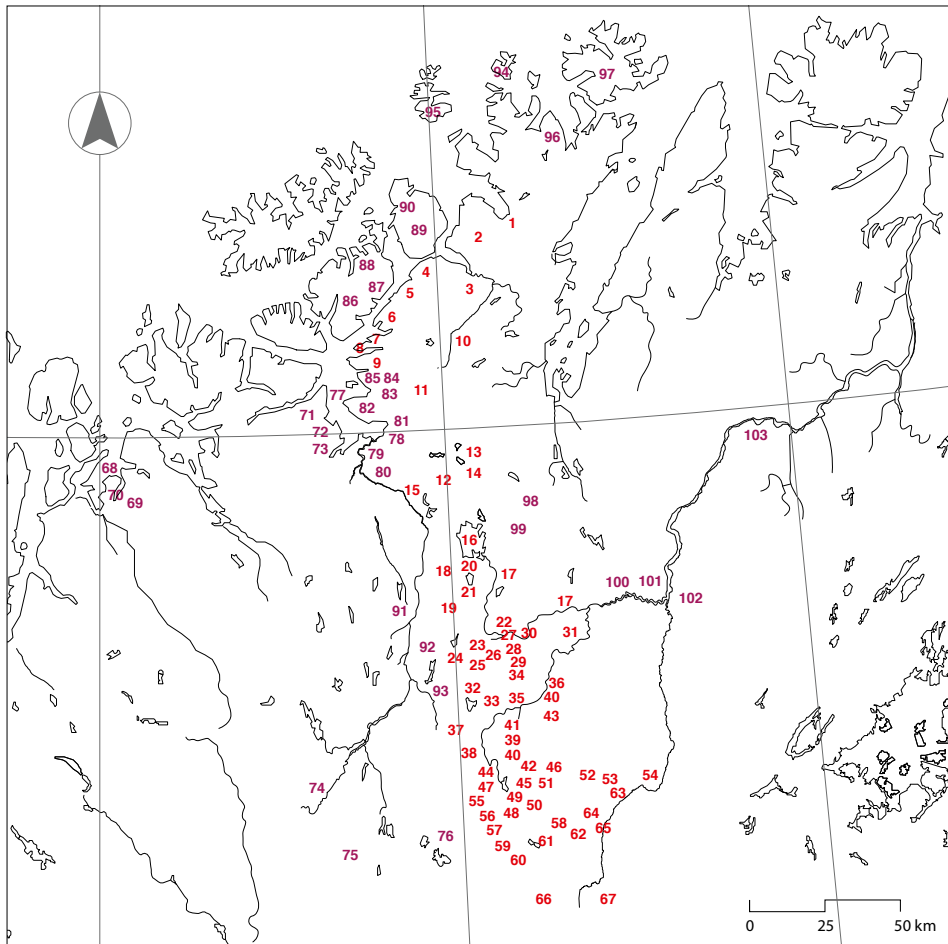
4. Ávjovárri ja Ávjovári duovdagat áiggiid čađa

Ávjovárri lea ovdal riikkarádjegeassima čilgejuvvon leame digge- ja márkanguovlu, masa gullet badjeolbmot geat johtet bohccuiguin ja muđui doaimmahit iešguđetlágán bivddu ja meahcivalljodagaid anu. Manjel dan adno ain hálddahaslaš ovttađahkan muhtun áššiid dáfus 1800-jagiid álggogeahčái. Dasto viidáset dahket hálddahaslaš rievdamat ahte Ávjovárri jávká hálddahaslaš ovttađahkan ja vajálduvvá earágo juste várrin, ja ođđa hálddahaslaš ovttađagat bohtet sadjái. Dien rádjái lea gollan juo badjel 250 jagi dan rájes go čállojuvvoje vuosttaš čálalaš dieđut Ávjovári birra, namalassii Ruota gonagasa vearroiseválddiid rehketdoalut. Nie diehtit ahte Ávjovárri lea leamaš márkanovttadat ankke dieid áiggiid rájes, muhto eat áibbas álggu rájes dieđe nu dárkilit movt ja guđe eatnamiin leat olbmot bargan alcceseaset dievas ealáhuslági. Schnitlera vihtaniid čilgehusaid mielde lea sin áiggi, namalassii 1740-jagiid, johttaladdan- ja birgenláhki dakkár mii lea bistán juo alldeset dološ áiggi rájes. Go sin čilgehusat leat čállojuvvon dánskkagillii, de dieđusge eai boađe ovdan sámegeielat sánit ja doahpagat mat dárkileappot čilgeše iešguđet diliid. Dás lea veahá dulkonbargu go čilgehusaid fas galgá jurddahit ja dulkot ruovttoluotta sámegeilli. Dása muhtun muddui sáhtta atnit eará čálalaš diehtovieččahagaid veahkkin, nugo ovdalis lea namuhuvvon ahte vearrolisttuin leat iešguđet eatnamiid namat biddjon olbmuid namaid ovddabeallái. Dasa lassin sáhtta dulkot ahte leat leamaš sierra badjesiiddat, iige dušše okta siida, dainnago čilgehusaid referáhtas čállo nu, ahte muhtumat leat duoppe ja earát fas doppe eatnamiin. Nie čállojuvvo sihke geasse- ja dálveeatnamiid dáfus. Johtimiid dáfus nai sirrejuvvojit olbmot sullasaš čilgenvugiin. Lea čielggas ahte lea sáhka moanaid badjesiiddaid birra ovtta márkan- ja diggeguovllu siste. Viidáset de čállojuvvo dánskkasátni *sidde* dan birra gos guhtege lea. Njuolga jorgaluvvon livččii dat *čohkkát*, muhto sáni atnu vassis dajaldagain mearkkaša *orrut*. Nuppe ládje sáhtta dadjat ahte dat guhte *sidde*, sus lea orohat doppe. Nubbi jorgalanvuohki lea ahte son siiddastallá doppe. Fásta orohagaid vuogi čujuhit maiddái ávžžuhusat maid Schnitler oazžu iešguđet guovlluid vihtaniin, namalassii ahte galggaše juhkkjuvot formálalaččat eatnamat sutnje gii boares áiggi rájes lea atnán daid orohahkan, dánskkagillii daddjon «besiddet» (Sara 2011: 156). Lea maid siiddastallama máhttu das ahte go boazu váldá eatnamiid orohahkan, mii lea juoga maid boazu ieš dáhttu dahkat, de dat buorida ja álkidahtta siiddastallama (Solem 1970 (1933): 190). Visot dieid dieđuid vuodul sáhttit diehtit ahte Ávjováris leat dološ áiggi rájes

leamaš moanat johttisámi siiddat, main leat fas leamaš fásta orohagat ja johtingeainnut.

Bistevaččamus ja sihkkareamos maid mii diehtit dan áiggi go leat Ávjovári duovdagiid birra čállojuvvon dieđut, lea dasto ahte lea leamaš boazosiiddaid johtolahkan. Joatkevašvuolta buolvvas buvvii olbmuid bokte ja siiddaid sallasat johtima ja orruma bokte, lea bistán olles dehe ankke measta olles dán áiggi. Hálddahaslaš ovtadahkan Ávjovári viidu eatnamiid ja olbmuid dáfus, muhto seammás geahnohuvvá 1751 riikkaráđeásaheami geažil, go dalle heitojuvvo duovddan mas lea iežas sierra gávpe- ja diggemárkan. Suohkaniid áсахemiin 1837 rájes oalát vajálduvvo Ávjovári eanovttadahkan, johtolahkan dehe duovddan. 1852 gildosat rasttedit riikkaráji, vuolggahii dárbbu áсахit ođđa siskkáldas rájiid boazoealáhusa dáfus. Dát buktá dađistaga rájiid mat luddejit ovdalaš Ávjovári dálveeatnamiid. 1740-jagiid Ávjovári geasseorohagaid siiddat ledje moadde čuođi jagi maññil, namalassii 1924:s, daid eatnamiid siste mat ledje 1871:s áсахuvvon Kárášjoga ja Guovdageainnu boazosuohkaniid searveguhtoneanamin. Boazosuohkanráji mearráđus 1934:s ain veahá gáržžida dáid siiddaid dálveeatnamiid. Áiggit maññel 1934 gitta otnáži lea oarjjabealde leamaš oarjelet, oazžu dadjat 1740-jagiid Álaheaju ja Guovdageainnu siiddain, garra duvdda dán ovdalaš searveguhtuneatnama rájiid vuostá. Dás lea sáhka ođđa rájiid birra mat leat áсахuvvome ođđa distriktajuohkima olis boazodoallolága vuodul.

Ávjovári duovdagiid bistevaš historjá 1500-jagiid rájes otnáži lea eanemusat boazoduovdagiid ja johttisápmelaččaid historjá. Duovdagiin lea mealgat mudui doalahuvvon geasse- ja dálvebeali orohagaid oktiigullevašvuolta áiggiid rájes ovdal riikkarájiid áсахemi. Seammás leat, maññel riikkarájiid áсахemi, dahkkon mánggat hálddahaslaš rievdeameit ja ráđjemearráđusat. Ankke sáhtta várra dadjat, dálá áiggi gohčodusaiguin, ahte Ávjovári duovdagiid historjá lea eanemusat dálá Guovdageainnu badjesámi nuortajohtolaga nuorttat oasi historjá. Boazosiiddaid johtolat dáidá leame dat bistevaččamus dáid áiggiid čađa. Diet dárkilet historjá lea gártan čihkosii das go beroštupmi lea iešguđet girjjiin ja čállosiin leamaš eanas nu gohčoduvvon bivdosiiddaid birra, ja nuppi dáfus fas nu gohčoduvvon boazodoalu obbalaš beliid ja almmolaš hálddahaslaš ortnegiid birra. Dát artihkal lea unna lávkkáš eret dies ja dasa ahte čálligoahtit duovdagiid birra johttisápmelaččaid siskkáldas beroštumiid ja máhttovuođu geahčestagas.

Kárta 5. Čujuhus gos leat gudege eatnamat/čázit mat leat namuhuvvon artihkkalis. Juohke namma čájehuvvo loguin. Dás vulobeali listuin leat visot namat oktan kártačujuhusloguin ruoduid siste. Eatnamat mat gulle Ávjoárrái 1740-jagiid vihtaniid čilgehusaid mielde, leat ruoksadin, earát sáhppadin.

Namat dološ Ávjavári davvi guovlluin:

Ávjavári (19)
 Ávjavárduottar (18)
 Bastinjohka (10)
 Ceavdni (12)
 Fálánuorri (4)
 Fielvuotna (9)
 Gámavuotna (8)
 Gearretnjára (2)
 Iešjávri (16)
 Iešjohka (17)
 Jáhkovuotna (1)
 Joatkajávri (15)
 Liidnavuotna (6)
 Náivuotna (5)
 Rágesjávri (20)
 Rágesvuopmi (21)
 Rávttošjávri (14)
 Rávttošjohka (13)
 Riehponvuotna (3)
 Sieinnus (11)
 Snuđanjára (7)
 Šuoššjávri (22)

Namat dološ Ávjavári lulli guovlluin:

Anárjohka/Bajit Deatnu (64)
 Ástejohka (28)
 Ástevári (29)
 Ávjavári márkansadji (30)
 Áhkkanas (37)
 Áhkkanasjohka (38)
 Áhkkanasjoganjálbmi (39)
 Basevuovdi (54)
 Bávttajohka (45)
 Beavivvášgieddi (36)
 Bošmmiidjávri (61)
 Buolžajávri (44)
 Caggi (26)
 Cuhppolskáidi (63)
 Čoardallán (48)
 Čoavddatmohkki (27)
 Čuđevuopmi (25)
 Čuovžajávri (49)
 Čuovžajohka (50)
 Čuvgesávži (66)
 Deahkkevárri (34)
 Deanubohkevárri (62)
 Duoibilskáidi/Skáidi (31)
 Fáškueanan (67)
 Gaiba (46)
 Galbačearru (32)
 Galbajávri (33)
 Gálgovađđa (59)
 Gárášjohka (40)
 Geađgeborjohka (51)
 Geatkevárri (52)
 Guiveroavvi ((41)
 Mágešluhppu (35)
 Másealgi (60)
 Muottahasoavi (57)
 Nieidavári (47)
 Njullosvađđa (55)
 Noarvváš (58)
 Roavvárra (56)
 Šalču/Šalčochohka (43)
 Skiehččanjohka (65)
 Šuojáhka (53)
 Šuorpmugorsa (42)
 Vuottasluoppal (23)
 Vuottasvárri (24)

Namat olggobealde dološ Ávjavári:

Álaheadju (78)
 Álaheivuotna (77)
 Álaheieatnu (80)
 Bákteleahki (87)
 Bossogohppi (79)
 Dálbmeluokta (72)
 Ealenjára (82)
 Fálá (89)
 Fávrrorsorda (69)
 Galbajohka (93)
 Gárášjotnjálbmi (102)
 Girenjára (85)
 Goaskinvággi (97)
 Guovdageaidnu (74)
 Hámmerfeasta (90)
 Iččát (95)
 Jávrrehuošduottar/
 Másealgi (76)
 Kárášjohka (100)
 Láhpójávri (92)
 Lákkonjára (71)
 Mánnevári (101)
 Márrenjára (96)
 Máze ((91)
 Muorkegohppi (88)
 Muosát (94)
 Ohcejohka (103)
 Porsáנגgavuotna (98)
 Ráissavuotna (68)
 Reaššavuotna (81)
 Rietnjajávri (75)
 Sievju (86)
 Siidavuotna (70)
 Skirvevuotna (84)
 Válgenjára (83)
 Vuorašnjára (73)
 Vuorjeduottar (99)

Girjjálašvuotta

- Bull, Kirsti Strøm & Oskal, Nils & Sara, Mikkel Nils 2001: *Reindriften i Finnmark. Rettshistorie 1852–1960*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Bull, Kirsti Strøm 2005: *Reinbyer i Finnmark på begynnelsen av 1900-tallet. Dokumenter fra Riksarkivet*. Rapport. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- Hansen, Lars Ivar & Olsen, Bjørnar 2004: *Samenes historie fram til 1750*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Hætta, Johan Ingvald & Sara, Ole K. & Rushfeldt, Ivar 1994: *Reindriften i Finnmark. Lovgivning og distriktsinndeling. Forslag til ny distriktsinndeling*. Alta: Reindriftsadministrasjonen.
- Hågvar, Geir 2006: *Den samiske rettsdannelse i indre Finnmark. Om nordsamenes rettsorden, grunnlovsvernet og selvbestemmelsen*. Dieđut 2/2006. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- Jacobsen, Ragnvald 1989: *Kvalsund i Finnmark. Bygdebok om Kvalsunds folk og forhold*. Kvalsund: Kvalsund kommune.
- Jebens, Otto 1999: *Om eiendomsretten til grunnen i Indre Finnmark 1660–1746*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Keskitalo, Alf Isak 1998: *Guovdageainnu suohkangirji – Kautokeino sognebok*. Guovdageaidnu: Guovdageainnu suohkan – Kautokeino kommune.
- Kuoljok, Kerstin Eidlitz 2011: *Den samiske sitan och vinterbyarna. En utmaning*. Uppsala: Institutionen för kulturanthropologi och etnologi, Uppsala Universitet.
- Larsen, Dag A. & Rauø, Kåre 1999: *Jorde och uppbördsbok for Torneå Lappmark 1716–1752. Volum 2 av Jorde och uppbördsbok for Torneå Lappmark: Kautokeino, Aviovara, Teno, Utsjok byer*. Lenvik: Lenvik bygdemuseum.
- Leem, Knud 1768: *Lexicon Lapponicum bipartitum, Lapponico-Danico-Latinum & Danico-Latino-Lapponicum, cum Indice latino. Pars Prima Lapponico-Danico-Latina. Cura & Studio Canuti Leemii Professoris Lingv. Lapp. Nidrosiæ: Impensis Seminarii Lapponici Fridericiani*.
- Nielsen, Jens Petter 1990: *Altas historie. Bind I. De glemte århundrene 1520–1826*. Alta: Alta kommune.
- Nissen, Kristian & Kvamen, Ingolf 1962: *Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller 1742–1745. Bind I*. Oslo: Kjeldeskriftfondet.
- Pedersen, Steinar 1994: Del II. Bruken av land og vann i Finnmark inntil første verdenskrig. – NOU 1994:21: *Bruk av land og vann i Finnmark i historisk*

- perspektiv. Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget.* Oslo: Justis- og politidepartementet. 13–128.
- Qvigstad, Just & Wiklund, Karl Bernhard 1909: *Dokumenter angaaende flytlapperne m.m. Samlede efter renbeitekommissionens opdrag.* Kristiania: Renbeitekommissionen.
- Qvigstad, Just 1938: *De lappiske stedsnavn i Finnmark og Nordland fylker.* Oslo: Aschehoug.
- Sara, Mikkel Nils 2006: *Guovdageainnu boazodoalu siiddastallan áiggiid čađa.* SA-raporta/SH-rapport 1/2006. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Sara, Mikkel Nils 2011: Land Usage and Siida Autonomy. – *Arctic Review on Law and Politics* 2 (2): 138–158. <<https://arcticreview.no/index.php/arctic/article/view/25>> (12.12.2019).
- Sara, Mikkel Nils 2013: *Siida ja siiddastallan. Being siida- on the relationship between siida tradition and continuation of the siida system.* A dissertation for the degree of Philosophiae Doctor. Tromsø: UiT The Arctic University of Norway.
- Smith, Peter Lorenz 1938: *Kautokeino og Kautokeinolappene. En historisk og ergologisk regionalstudie.* Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie B: Skrifter XXXIV. Oslo: Aschehoug.
- Solbakk, Aage 2000: *Ávjovári – Kárášjoga historjá I 1553–1900.* Kárášjohka: Davvi Girji & Kárášjoga gielda – Karasjok kommune.
- Solbakk, Aage 2007: *Sápmi/Sameland. Samenes historie fram til 1751.* Karasjok: Davvi Girji.
- Solem, Erik 1970 (1933): *Lappiske rettsstudier.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Storli, Inger 1997: Goddebivddus boazodollui – boazodoalu boarráseamos historjá. – Ole K. Sara & Inger Storli (doaimm.), *Boazodoallu ovdal ja dál.* Oslo: Landbruksforlaget. 7–25.
- Tanner, Väinö 1929: *Antropogeografiske studier inom Petsamo-området. I. Skolt-Lapparna.* Fennia 49:4. Helsingfors: Societas geographica Fenniae.
- Tegengren, Helmer 1952: *En utdöd lappkultur i Kemi Lappmark. Studier i Nordfinlands kolonisationshistoria.* Åbo: Åbo akademi.
- Vorren, Ørnulv 1978a: Siida-områder på «Sør Fieldit» under veidekulturens siste fase. – *Kultur på karrig jord. Festskrift til Asbjørn Nesheim.* Oslo: Norsk Folkemuseum. 259–274.

- Vorren, Ørnulv 1978b: Bosetning og ressursutnytting under veidekulturen og dens differensiering. – NOU 1978:18A: *Finnmarksvidda, Natur-Kultur*. Tromsø: Universitetsforlaget. 145–162.
- Vorren, Ørnulv 1989: Veidekulturens arealfordeling, siidagrenser og ressursutnytting i Samelands nordøstlige strøk. – Bjørn Aarseth (doaimm.), *Grenser i Sameland*. Oslo: Norsk Folkemuseum. 12–42.

Ávjavárri – land, migratory routes and new administrative borders

Várri is the Sámi word for a certain type of mountain, hence Ávjavárri is the name of a mountain, and the two mountains that bear this name in the interior of the county of Finnmark are well known to local people. For others, it is probably better known as a name mentioned in old written sources, such as tax and court records from the 16th and 17th centuries. In later texts on Sámi history, Ávjavárri is often referred to as a hunting and fishing Sámi siida or local community. The present article makes use of written sources that paint a different picture, namely, Ávjavárri as a unit of nomadic reindeer herding siidas that share migratory routes and fishing and hunting grounds as well as a meeting place used for court hearings, tax collection, trade and meetings with state representatives. A key source in this regard is the report compiled by border-commissioner Peter Schnitler in the 1740s, prior to negotiations on the establishment of national borders in Sámi areas. The report includes Sámi witness accounts about their land and livelihood. During the following centuries, Ávjavárri is replaced by new administrative constructions and borders. What survives is the system of migratory routes and reindeer herding which, in the main, continues in the same way as described in the witness accounts of the Ávjavárri Sámis in the 1740s. These witness accounts help us to see persistent patterns or sustainable adaptations in the reindeer herding Sámis' nomadic way of life and in the consideration given to the well-being of the reindeer herds, as well as to activities such as hunting and fishing. The accounts also highlight their way of reading and describing the landscape, of which Sámi place names are an integral part.

Keywords: Ávjavárri, meeting place, siida, land, herding, hunting, fishing.

This article is supported by the Research Council of Norway: Rievdan (Prosjektnr 238326)

Rapid change – challenges and or opportunities for sustainable reindeer husbandry?

MIKKEL NILS SARA

Sámi Allaskuvla – Sámi University of Applied Sciences

mikkel-nils-mikkelsen.sara@samiskhs.no